

DE STILSTAANDE BEWEGING TUSSEN ANEKDOTE EN PATHOS DE POEZIE VAN T. VAN DEEL

AD ZUIDERENT

Hoewel hij zich herhaalde malen afkerig heeft betoond van proza of poëzie die aan anekdotiek voorrang verleent boven structurering, is T. van Deel iemand die van anekdotes houdt. Dat valt al direct op te maken uit zijn debuutbundel, *Strafwerk* (1969). In de beste traditie van jeugdsentiment-jaren-vijftig noemt Van Deel daarin zijn herinneringen bij de naam van hun bron - *Zien is Kennen*, Verkade-albums enzovoort - en net zo huiselijk als bijvoorbeeld bij C. Buddingh' komen familieleden en alledaagse situaties bij hem in beeld.

In zijn latere gedichten zijn de anekdotes zelden helemaal afwezig, maar ze zijn daarin meestal sterk ingedikt. Dat is al begonnen in zijn tweede bundel, *Recht onder de merels* (1971).

Wie Van Deel recent zijn gedichten heeft horen voorlezen, weet dat hij ze ook nu nog graag mag inleiden met een verhaaltje over de *aanleiding* tot het gedicht. Als hij het titelgedicht uit zijn laatste bundel, *Achter de waterval* (1986), voorleest, introduceert hij dat veelal met de overbodig lijkende mededeling dat het werkelijk mogelijk is je achter een waterval

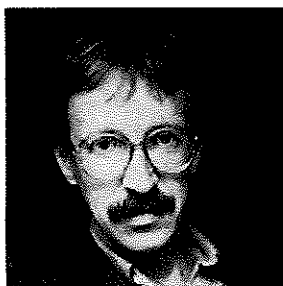
te bevinden, en dat hij er ook zelf wel eens geweest is. De bedoeling van het accentueren van dergelijke feiten en miniatuur-anekdotes, is een didaktische: veel lezers en beluisteraars van gedichten houden er nog altijd de mening op na dat poëzie iets is dat van heel ver, heel diep, heel hoog of vaak heel onwaarschijnlijk komt. Van Deel wil hun er dan steeds op wijzen dat dat een misverstand is.

Wie echter meent dat het onthullen van de anekdotische aanleiding gelijk staat aan het uitkleden van het gedicht, vergist zich. Want goed beschouwd is Van Deels anekdote een uiting van bescheidenheid, van schaamte mischien wel; het mag dan waar zijn dat gedichten niet als manna uit de hemel vallen, de *gevolgen* van de aanleiding zijn met de anekdote niet verklaard. Ik heb nooit gehoord dat Van Deel voor het voorlezen iets zei over betekenis of symbolisering; dat moeten luisteraar en lezer dus nog steeds zelf uitzoeken, zoals in genoemd gedicht:

ACHTER DE WATERVAL

*Wie zijn hand door de waterval steekt,
voelt hoe hij af wordt gehakt uit
de wereld van splinterend licht naar
een uitzicht dat weg was geruist. -
Hier is het goed herdenken, bij
glimmend graniet, de oren verdoofd,
besloten verstoken van ruimte*

Op grond van de titel nemen we maar aan dat zich in dit gedicht iemand achter een waterval bevindt, maar het herdenken waarvoor dit de geschikte plek is, is toch iets anders

AD ZUIDERENT
werd geboren in 1944 te 's-Gravendeel. Studeerde Nederlands aan de Universiteit van Amsterdam en is docent moderne Nederlandse letterkunde aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Hij schrijft over poëzie in „De Tijd”. Zijn dichtbundel „Natuurlijk evenwicht” werd in 1984 bekroond met de Jan Campertprijs.

Adres: Zacharias Jansstraat 52hs, NL-1097 CN Amsterdam

DE STILSTAANDE BEWEGING TUSSEN ANEKDOTE EN PATHOS

De poëzie van T. van Deel

dan het anekdotische herdenken waarop A.C.W. Staring, de romantische dichter, doelde in zijn *Wij schuilden onder droppend lover*. Van Deels plek achter de waterval is niet een plek waar ooit iets gebeurd is, het is een beeld voor de afgeschermdede plek die iemand nodig heeft om herinneringen tot zich toe te laten.

Van Deels voorliefde voor een schijn van anekdotiek bleek ook in het dankwoord dat hij in december 1987 uitsprak in het Haagse stadhuis, toen hem voor *Achter de waterval* de Jan Campertprijs werd uitgereikt. Hij vertelde bij die gelegenheid dat hij als vijftienjarige het jongste lid was van de Nederlandse Vereniging voor Geologie; hij was met name lid geworden, omdat de mededeling in een schoolboek dat in Limburg het Carboon aan de oppervlakte kwam, hem altijd had geïntrigeerd. Wat hem in die vereniging echter opviel, was dat de meeste leden meer belangstelling hadden voor opvallend kleurige edelstenen dan voor de onopvallende zwerfstenen van zijn eigen voorkeur.

In die trant ging zijn verhaal nog enige tijd verder, zonder dat het woord „poëzie” viel. Wie echter vaker naar Van Deel geluisterd heeft en wie meer van hem gelezen heeft dan zijn debuutbundel, weet dat zijn voorkeur niet de willekeurige oppervlakkigheid en eenvoud geldt, maar de oppervlakkigheid en eenvoud die ineens betekenis krijgen, zoals wanneer het miljoenen jaren oude Carboon aan de oppervlakte komt. De goede verstaander kon daar in Den Haag de Vereniging voor Geologie inruilen voor de - niet bestaande - Vereniging voor Literatuurbeoefening; wie zich daarin verdringt rond werk dat zich in schreeuwende kleuren aandient, kan op Van Deels verbazing rekenen. Alle pracht en praal van literatuur moeten bij Van Deel wijken voor wat je een besef van tijdloosheid in de tijd, zeg maar: van eeuwigheid, kunt noemen.

Daarom besloot Van Deel zijn verhaal met de mededeling dat hij in nog vroeger jaren niet

naar stenen maar naar vogels had gekeken. Het was hem later opgevallen dat vogelaars altijd noteerden *waar* en *wanneer* zij een bepaalde vogel hadden waargenomen, maar dat stenenzoekers nooit belangstelling hadden voor het tijdstip van hun vondst. Na deze lange anekdote las Van Deel zijn gedicht *Een steen* voor, alsof hij begreep dat dat de enige manier was om zonder al te veel nadruk betekenis te geven aan zijn met een glimlach beluisterde anekdotes:

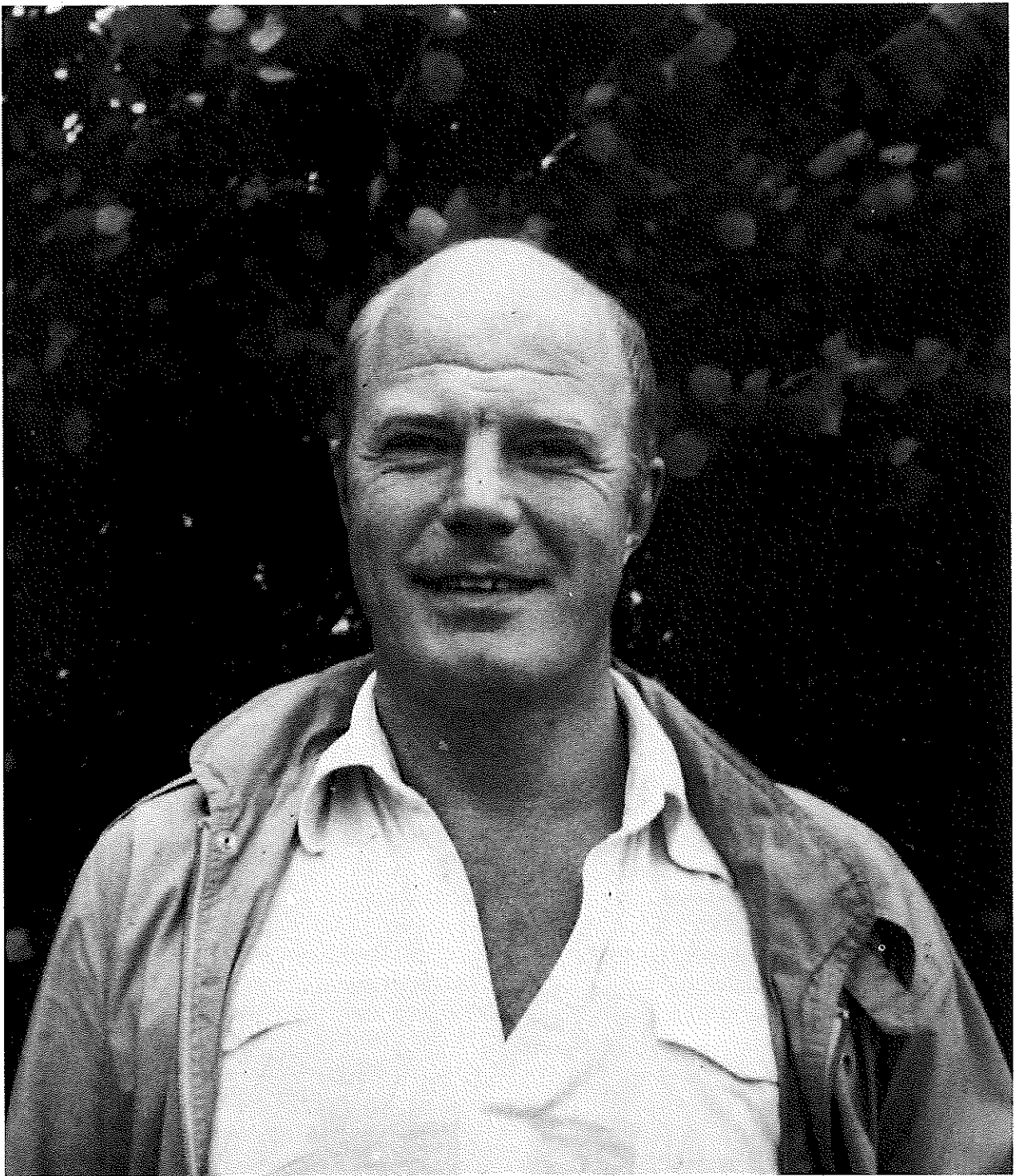
EEN STEEN

*Een steen in de beek verveelt zich niet,
water glijdt langs en groet vluchtig,
hij blijft in beweging van denken, omspoeld
door suggesties, geduldig geslepen. Daar
ligt hij, vast in de bocht, schijnt de zon
een vrolijk tafereel: een steen die zich
niet verveelt, die ziet hoe het toegaat,
verandert, verdwijnt en aldoor bestaat.*

Een lange periode van bijna zwijgen

Een van de feiten die in 1987 met betrekking tot Van Deel herhaalde malen in de pers werden naverteld, was dat *Achter de waterval* zijn eerste dichtbundel is sinds twaalf jaar. Al is het een feit met een geringer filosofisch belang dan de anekdotes die Van Deel zelf vertelde, mededeling ervan drukt altijd weer verbazing uit: men lijkt een Da Costa-achtige verklaring te verlangen.

In die periode van bijna zwijgen heeft Van Deel overigens wel in het centrum van de Nederlandse literatuur verkeer: als medeoprichter en redacteur van het tijdschrift *De Revisor* was hij in de tweede helft van de jaren zeventig stimulator van allerlei andere schrijvers; als criticus van *Trouw* en - in mindere mate - *Vrij Nederland* heeft hij het proza becommentarieerd; als literatuurwetenschapper en literair journalist heeft hij gepubliceerd over gedichten naar aanleiding van beeldende kunst (een onderwerp waarover men nog een grondige studie van hem kan verwachten); als

T. van Deel (°1945).

tekstbezorger heeft hij een belangrijk aandeel gehad in de uitgave van nagelaten dichtwerk van Chr.J. van Geel en van het omvangrijke nagelaten dichtwerk en van nagelaten verhalen van S. Vestdijk. Bovendien heeft hij bijgedragen aan de geschiedschrijving van de recente Nederlandstalige literatuur in zijn functie van redacteur van het losbladige *Kritisch Lexicon*

van de Nederlandstalige literatuur na 1945 en van de eenmalige boekuitgave *Het literair klimaat 1970-1985*.

Men kan zich afvragen of iemand die zich zo intensief op het werk van anderen richt, nog wel tot zelf schrijven in staat is. Ook Van Deel lijkt niet te hebben kunnen vermijden dat de veelheid van het geschrevene dat hem weke-

DE STILSTAANDE BEWEGING TUSSEN ANEKDOTE EN PATHOS

De poëzie van T. van Deel

lijks onder ogen kwam, twijfel in zijn hart zaaide omtrent de wenselijkheid er nog iets uit eigen pen aan toe te voegen. Hoewel hij haar heeft overwonnen, lijken de hoeveelheid en de omvang van zijn gedichten toch nog stille getuigen van deze twijfel. Zoals zij ook getuigen van het feit dat achter Van Deels masker van veelschrijver een weinig-schrijver schuilgaat.

Ook vanwege de thematische hechtheid van zijn vorige bundel, *Klein diorama* (1974), kon het lijken of hij uitgeschreven was. In het aan Van Deel opgedragen verhaal *Overal stilte. Krekelbosse klaagzangen* (in *Mijn Vlaamse jaren*) typeert Jeroen Brouwers de geadresseerde nu eens als „dichter van de stilstaande beweging”, dan weer als „dichter van de bewegende stilstand”. Van welke kant je Van Deels gedichten uit de jaren 1972 tot 1974 ook bekijkt, de begrippen „beweging” en „stilstand” kleven er altijd aan. Het is poëzie die als een schone slaapster lijkt te wachten op de lezende prins die haar tot leven kust: diorama's, opgezette dieren, ansichtkaarten, dat soort getuigen van stilgezet leven vormen herhaaldelijk Van Deels toneel.

Deze thematiek kondigde zich al aan in *Recht onder de merels* en ook in de eerste gedichten in *Achter de waterval*, die tevens de oudste in de bundel zijn, zijn deze thematiek en de daarvoor geijkte beelden nog wel terug te vinden. Bij voorbeeld in het gedicht *Panorama*, dat geïnspireerd is op het fameuze Panorama Mesdag in Den Haag, een van de grootste schilderijen ter wereld; hierop ziet men als vanaf een duintop de Noordzee, het strand, Schevingen, de duinen en in de verte Den Haag: een adembenemende stilgezette werkelijkheid. Toen ik er onlangs voor het eerst sinds mijn kinderjaren terugkwam, vond ik het zo mogelijk nog fascinerender dan vroeger. De poëzie van Van Deel heeft aan die fascinatie bijgedragen, ook al beperkt hij zich in genoemd gedicht tot het volgende:

Wie door dit doek heen stapt verkrijgt zich op de maat van zijn bereik. De wereld is maar rond en nauw om ons gesteld.

Vanuit een punt gezien een weids gezicht, met mogelijkheid tot wisseling van zijn; alleen beweging biedt het juiste perspectief: er komt een eind aan wat geen eind wou zijn.

Daarmee is het panorama tot model van ons beperkte zien geworden. Een dergelijke kunstmatige wereld is in gedichten van Van Deel al na één zin niet meer van de echte te onderscheiden. De gedichten maken daardoor de misleidende indruk van uiterste eenvoud, alsof iedereen wel zo zou kunnen schrijven. Dat is het risico van onnadrukkelijkheid.

Maar Van Deel wil niet anders; dat blijkt uit alles wat hij schrijft. Beknoptheid is zijn handelsmerk. In zowel gedichten als essays en recensies beperkt hij zich bij voorkeur tot één kwestie. De titel van zijn recente essaybundel, *De komma bij Krol* (1986), kan voor deze praktijk model staan. Of anders wel de inhoud van het gedicht *Waarmee* uit *Achter de waterval*:

Waarmee het te zeggen anders dan met een weg, zich niet bewust van zijn doel, een boom, stom voor het eigen ruisen, of dit avondrood dat zeer de aandacht trekt maar zelf geen oog heeft voor de vurigheid, waarmee het ingaat op de zwarte nacht.

Kenmerkend in dit gedicht is dat het een kwestie aan de orde stelt (er moet iets op een bepaalde manier gezegd worden) waarvoor het verschillende mogelijkheden voorstelt, beelden die de dichter kan gebruiken. Hij kan het over een weg hebben, over een boom of over het avondrood, dat maakt niet uit; wat hij wil zeggen is iets algemener en menselijker, namelijk dat zelfkennis en zelfbewustzijn niet bestaan.

Niet alleen de mededeling van dit gedicht is beperkt en, ondanks de indirectheid, scherp en duidelijk, ook de vorm is weinig gecompliceerd: het is één zin, die niet door een witregel

onderbroken wordt; bovendien zijn alle regels vrijwel even lang. Het lijkt wel of het niet al te zeer op een gedicht wil lijken.

Die bescheidenheid spreidt Van Deel in al zijn werk tentoon: wat hij schrijft dient voor zichzelf te spreken. Zo kun je, ook al heeft het nooit een beginselverklaring afgegeven, aan de jaargangen van *De Revisor* zien in welke jaren Van Deel redacteur was. Ook de door hem gebundelde recensies moesten het zonder principeverklaring doen, tot in de titel van het boek (*Recensies*, 1980) toe. Elk van de opgenomen recensies echter is er onmiskenbaar een van Van Deel. Hetzelfde geldt voor zijn interviews en essays.

Zo vallen ook zijn activiteiten als tekstbezorger te zien in functie van zijn eigen dichtten. Wilde men zijn werk halverwege de jaren zeventig nog wel eens thematisch, stilistisch en qua symbolisering vergelijken met dat van Chr.J. van Geel, in zijn recente werk ligt een vergelijking met Vestdijk meer voor de hand. In deze vergelijking liggen de accenten echter anders dan in die met Van Geel. Waar Vestdijk een grote voorliefde had voor klassieke vormgeving (strofische, metrische gedichten; veel sonnetten), daar lijkt bij Van Deel de vorm er bijna een die door toevallige oorzaken tot stand gebracht is.

Maar wat hem in sterke mate aan Vestdijk bindt, heeft Van Deel - ook weer indirect - geformuleerd in een aanstekelijk essay over Vestdijks poëzie (*Veel lied'ren zijn gezongen*, 1987). Hierin legt hij onder meer uit waarom Vestdijk zijns inziens een beter dichter is dan J.C. Bloem. Hij prijst dan Vestdijks beeldvorming, zijn intelligente syntaxis, gebruik van treffende adjectieven en zijn volstrekt acceptabele pathetiek.

Het zijn kwaliteiten die ook in een groot deel van Van Deels recente gedichten teruggevonden worden. Herhaaldelijk slaagt hij erin een gedicht tot één lange zin te beperken, zonder dat die zin de indruk wekt bijzonder lang

te zijn: het hierboven geciteerde *Waarmee* laat zien hoe Van Deel in zo'n geval verbrokkeling weet te vermijden, omdat er in de nevenschikking van de beelden een samenhangend landschap wordt getoond. In andere gedichten verdiepen elliptische bepalingen en tussenzinnen het beeld.

Ook in het gebruik van adjectieven (maar niet alleen van die woordsoort) beantwoorden de gedichten van Van Deel aan de door hem gegeven typering van die van Vestdijk: water noemt hij „vertakte raadsels van het land”, een verrassend beeld op een door de zon beschenen kerkhof betitelt hij als „t ontmarmerend wonder” en tegenover „eeuwige aanwezigheid” zet hij een „gelukkig allertijdst onderdak”.

Zeker in de laatste twee voorbeelden is ook al iets te zien van Van Deels pathos. Dit pathos nu is in *Achter de waterval* veel opvallender aanwezig dan in vorig werk. Dat heeft ongetwijfeld te maken met het terugreden van anekdotiek. Maar ook met het toegenomen besef dat je niet kunt volstaan met te blijven constateren dat beweging en stilstand elkaar op paradoxale wijze in balans houden. Ook in *Achter de waterval* is nog de stem te horen van de dichter van de stilstaande beweging (of omgekeerd), maar Van Deel beperkt zich niet langer tot een bijna lijdelijk vaststellen van dit fundamentele feit; van de ten onrechte vaak cerebraal genoemde dichter Vestdijk heeft hij geleerd zijn ideeën met een onderliggende emotionele spanning te laden. Het is de levendigheid van zijn poëzie ten goede gekomen. ■

Bibliografie

- RUTGER KOPLAND, *Want waar verdwijnt is hopeloos bewegen*, in *Tirade*, jg. 21, mei 1977, nr. 255, pp. 304-312.
- PIET DE MOOR, *Tom van Deel: een dichter achter de waterval*, in *Poëziekrant*, jg. 11, mei-juni 1987, nr. 3, pp. 2-3. (Ook in *Herformd Nederland*, 15 augustus 1987).
- JOHN HEYMANS, *De kracht van het kleine: T. van Deel*, in *De Gids*, jg. 150, september 1987, nr. 8, pp. 709-716.
- KEES FENS, *Een gedicht verveelt zich niet. Over poëzie*, Querido, Amsterdam, 1987, pp. 30-36 en pp. 52-55.
- ROB SCHOUTEN, *Van strafwerk tot innerlijk debat*, in *Jan Campertprijzen 1987*, Bzztòh, 's-Gravenhage, 1987, pp. 45-66.

T. VAN DEEL

A.B. Wigman

Ik begin nu een beetje te begrijpen
waarom Wigman de blaadjes altijd zo mooi
beschreef als hij ze uit zag komen. Toen
ik vanmorgen naar school fietste, langs
de Postjesweg, en eigenlijk eerder al,
op de Leidsegracht, waar de bomen prachtig
lichtgroen in de lucht stonden, dacht ik
aan zijn stukjes in de *Arnhemse Courant*,
over de smijdige slechtvalk en de houtsnip,
het grofwild en de wodansvogel, zwarte
specht, maar vooral over het spannende
leven in knop, elk jaar weer iets nieuws,
het jonge groen, dat nog onwennig hangt.
- Vreemd, zo vroeg in de morgen, pas
vierentwintig, en dan al zo onder de
indruk van seizoenen, dat ik in de klas
niet kon nalaten te zeggen: jongens, buiten
is het weer zover, bekijk de struikjes rond
de Sloterplas nu goed, je hoeft het nog niet
op te schrijven.

Uit: *Strafwerk*, Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam, 1969.

T. VAN DEEL

Invullen

Er gleden jaren vingers overheen, gesleten
vogels, blik komt door hun veren. Ik zie
al niet meer of het goudfazanten dan wel
pauwen waren. Dat stelt gerust, pas
als iets weg is, leer je het echt kennen.
Thuis hing zo'n kleed met hertentafereel
achter de divan, kaal, zonder verhaal.
Daar kan weer alles mee gedaan, een bos
vol roepend wild, vol vogels ingevuld.
Het kost alleen wat moeite er de woorden
voor te vinden, maar dat is nu gebeurd.

Uit: *Recht onder de merels*, Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam, 1971.

Diergaarde

Het mooiste zijn de hokken, waar ook na lang
gezoek geen dier in wordt gevonden. Tussen
onkruid, in de schaduw, niets wat om zoveel
ruimte heeft gevraagd. Die vult zich dus vanzelf
met dromen. Er wil een klein en vriendelijk
konijn in komen, een grijze reiger, te
vermoeid om vleugels uit te slaan. En nog wel
meer, dat toch verdwijnt wanneer wij verdergaan.

Uit: *Klein diorama*, Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam, 1974.

T. VAN DEEL

Holysloot

Dit is geen wei. Grutto en tureluur
staan er wel op, maar gaan de lucht
niet in. Een kempiaan vecht zonder
zich te verroeren. Je laat een visdief
vrij, die biddend in het blauw van
Zien is Kennen! hangt, zo zuiver en
alleen. Er komt geen leven in, het
blijft hier stil. De wei is ergens
anders. Toen we er laatst bij Holy-
sloot door liepen, stoof uit het gras
pas echt het leven op. Grutto en tureluur
vlogen ons om de oren, de kempiaan
zette trots zijn witte halskraag op,
en ook het diefje wickte slank en snel
voorbij.

Uit: *Klein diorama*, Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam, 1974.

T. VAN DEEL

Het zingend meer

Geloof van wijn de ene druppel niet
die opgaat in het zeegeeduld. Hoeveel
er is, en hoe verspreid en onbekend
het blijft, volmaakt verstoken van begrip
of lieflijke omvatting. De gletschertong
glijdt in een meer dat langzaam, zingend
droogvalt, en op de bergwei gloeit het van
papavers. Geen eeuwige aanwezigheid -
gelukkige allertijdst onderdak.

Uit: Achter de waterval, Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam, 1986.

De brief

Met de brief in haar hand staat zij stil,
de stilte van een bericht in de morgen.
Wie ziet zichzelf zo niet staan, een keer,
met in de hand een brief die nooit meer
dicht kan en te lezen blijft, gelezen blijft.
Dat zo de dag beginnen moest, als het einde
van een dag. Een open enveloppe zonder raad.

Uit: Achter de waterval, Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam, 1986.